

תקנו

הלכות ברכת המזון קפזקפה

אורנית¹ כמו שיתבאר בס' תרפ"ג ותרצ"ה² ומ"מ יכול לומר בתוך הרהמן שיאמר הרהמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות³ כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן זכר⁴ וכן יש לנהוג⁵:
 מ' יש נוהגים לומר לא תקטר לנו ואל תקטר לנו⁶ ויש נוהגים⁷ לומר לא תקטר ואל תקטר. בפי כל חי ולא בפה לפי שהוא סמוך לכל חי⁸:

קפח נוסח ברכה ג' ודיני ברכת המזון בשבת והטועה בברכת המזון ובו י"ז סעיפים:

א אחר שהתם בונה ירושלים יענה אמן אחר ברכת עצמו⁹ מפני שהוא סיום הברכות¹⁰ של תורה¹¹ ואף לפי מנהג מדינות אלו שאין עונין אמן אחר ברכת עצמו אפילו בסיום ברכות¹² כאן צריך לענות כדי לחלק¹³ בין ג' ברכות של תורה¹⁴ לרביעית שהיא מדברי סופרים¹⁵:

ב אמן זו יאמרנה בלחש כדי שלא ירגישו שברכה רביעית אינה מן התורה ויזלזלו בה¹⁶ ובמדינות אלו המנהג לאומרו בקול רם ויש מישיבין המנהג¹⁷ לומר שלא חששו שילזלו בברכה רביעית אלא בימים שהיו הפועלים הולכים למלאכתם כשזומעים אמן שאחר בונה ירושלים שלא חייבו חכמים בברכה רביעית מפני ביטול מלאכתו של בעל הבית¹⁸ לכך היו עונין אמן בלחש כדי שלא ישמעו הפועלים (ויכירו שברכה רביעית אינה מן התורה) ויבואו לזלזל בה (אף שלא במקום ביטול מלאכת בעל הבית¹⁹) אבל עכשיו שגם הפועלים מברכים ד' ברכות כמ"ש בס' קצ"א אין לחוש לזה:

ג כבונה ירושלים כיון שנוכר בה מלכות דוד²⁰ אין להזכיר בה מלכות שמים שאינו דרך כבוד להשוותן יחד²¹ והאומר מלכותך ומלכות בית דוד משיחך טועה²² וכן אין לומר בה אבינו מלכנו²³.

ויש אומרים²⁴ שאין לומר ג"כ מלך חנון ורחום בסיום יעלה ויבא ולא נהגו כן²⁵ כי לא

ה רבינו יונה שם סוף ד"ה הא בשם אית דבעי מיטר. אמרדרהם בסדר ברכת המזון. לביש מי רזנו ס"א. ס"ז שם ס"א א. מ"א שם ס"ב ב.
ו כדלעיל רס"ז קפג.
ז כדלקמן רס"ז קפג.
ח רב אשי שם. דמותיה פסק בה"ג ברכות פ"א תוס' שם ד"ה רב אשי. מור וש"ע ס"ב.
ט דרכי משה אות ב. בי"ח ד"ה ואומר אמן. מ"א ס"א א.
י כדלקמן ס' קנא וש"ג.
יא ב"ח שם.
יב ברכות ח"ב, ב. וכדלעיל ס' קפז ס"ד.
יג דרב רבינו יונה שם ד"ה ואידו. רא"ש ברכות פ"ז ס' כב. שר"ע ס"ג. וראה גם לקמן רס"ז קפג.
יד הרב רבינו יונה שם. העב"א שם ד"ה ואידו. מור וש"ע שם.
טו היינו: אבינו מלכנו ורענו כל. רא"ש שם. מרדכי ברכות רנו קעו. מור וש"ע שם.
טז אמרדרהם סדר ברכת המזון בשם ראב"ן ד[א]. רמ"א ס"ג. וכ"ה בנפח הסיפור: כי אל תנו ורחום. אבל ב' המנהגים — ה"ד ע' ע"ג: תמטה: מלך חנון ורחום אתה. וראה הגהות כ"ק ארמיר מנהג"ש"ב נ"ע (סידור תורה אור ע' רמה, ב.).
יז רמ"א ס"ג.

נה תוס' הל' ברכות פ"ב ה"ג. וסו"מ עשין כו הל' ברכת המזון. מור ורמ"א שם.
נו סימנים אלו בשעת לא הגיעו לדינו, ועי' שר"ע ס' תרפ"ג ס"א. ס' תרצה ס"ג ומ"א סק"ג. סידור סדר בהמ"ו. וראה אנ"ק ח"ה ע' רנו בהערה.
נז בסידור שם — רק נסים. וכ"ה ברמ"א שם.
נח כל בו שם. ב"י ד"ה ומ"ש ואם שבת. רמ"א שם ובס' תרפ"ב ס"א. וכ"ה בסידור שם. וראה ב"י השלחן ס' הג"ה בכת"ק "חסר בצעיר".
נט מ"ק יז דרעינו. קודם הרהמן יזנו. וראה גם לקמן ס' קפח ס"ב.
נפ מ"א ס"ק ג.
ס שריה שער האותיות קדושה (פג, א) ד"ה כשהור. מ"א שם. וכ"ה בסדר השלחן מה"ר נפתלי. ובסידור תוס' לא תקטר. בצעיר. תחת הממ"ד. ובשנת"כ פ"ד ס"ז ב' שזורי הג"ה בכת"ק "חסר בצעיר".
סא סדר השלחן מה"ר נפתלי. משה משה ס' שכב. מ"א שם. ועי' לעיל ס' נא ס"ב.

סימן קפח

- א** ברכות ח"ב, ב. מור וש"ע ס"א.
- ב** רש"י שם ד"ה הא כבונה.
- ג** סוד וש"ע ס"א.
- ד** כדלעיל רס"ז נד וש"ג.

הלכות ברכת המזון קפח

תקנו

חששו מלחזוקר מלכות שמים אצל מלכות דוד אלא בסמוך לה הדיינו באותו ענין שמבקש על מלכות בית דוד אין לחזוקר מלכות שמים סמוך לו קצת (כל אותו ענין) על כן אין לומר איננו מולכנו שהוא ג"כ סמוך לו כי ועל הבית כו' הוא ענין אחד עם מלכות בית דוד שזה תלוי בזה אבל יעלה ויבא הוא ענין בפני עצמו ואינו מענין זה"ל:

ך נוסח ברכה זו פותח רחם ה' אלהינו י"ט או נחמנו ה' אלהינו כ וחותם בונה ירושלים כ"ט או מנחם ציון בבנין ירושלים כ"ב ואע"פ שפתח ברחם וחותם במנחם אין לחוש ולומר שההתימה אינה מענין הפתיחה לפי שעיקר ההתימה בפתוחה ממש הכל ברחמים כ"ג.

ובין בשבת ובין בחול יש לומר נוסח אחד כ"ד ולא כאותם שאומרים בחול בלשון רחמים ובשבת בלשון נחמה לפי שאין מבקשים רחמים ותחנונים בשבת ומעוט הוא ביום כ"ה שגם נחמנו הוא בקשת רחמים ותחנונים כמו רחם כ"ו ואין לחוש שהרי אומרים פרנסנו וכלכלנו ואין חוששין לאיסור שאלת צרכיו כ"ז לפי שמופס הברכה כך היא כ"ח וגם כל הרמזין יכול לומר בשבת אע"פ שאינן ממופס הברכה שתקנו חכמים שבוין שנהגו הכל לאמרם בכל פעם שמכרכין ברכת המזון נעשה להם כמופס ברכה ואין בהם משום שאלת צרכיו בשבת כ"ט:

ה' יש אומרים רעינו הרי"ש בשב"א שהוא לשון בקשה? וי"א רוענו בחולם שהוא שם התואר כ"א על שם ה' רועיו כ"ב.

אבל זוננו לזכרי הכל אומרים במלאפי"ם הוי"ן כ"ג שהוא לשון בקשה כמו שובנו אלהי ישעננו כ"ד ולא בחול"ם זוננו בשם התואר כ"ה:

ז בשבת ויום טוב וחולו של מועד וראש חודש צריך לחזוקר קדושת היום בברכת המזון כ"ז שגם ראש חודש יש בו קדושה שהרי יש בו קרבן מוסף כ"ז ונוסח ההזכרה בשבת רצה והחליצנו וכו' וביום טוב ובחולו של מועד ובראש חודש יעלה ויבא כ"ח.

ולפי שההזכרה היא בקשת רחמים קבעוה בברכת בונה ירושלים שהיא ג"כ בקשת

כט ב"י ר"ה כתוב בשבלי בשם שובלי לקט סי' צד. דרכי
משה ס"ק ד בשם אור זרוע ח"א סי' צה וסי' קצנא.
הגדת לבוש סי' ה. וראה לקמן סי' קפ"ג ס"ג.
ל ב"י ר"ה גריסין בירושלמי לפי דעת הר"ד אבודרהם
בסדר ברכת המזון. דרכי משה בשם אור זרוע שם.
לא דרכי משה ס"ק ו בשם יש אומרים באור זרוע שם.
ח"א ס"ק ג. ובסידור כ' "בשבת רוענו". ובשוע"ק כאן
רפ"ט עה"ל: ובסידור כתב ע"פ קבלת האר"י [ע"י שער
הבולל פ"ג אות ב] לומר בחול רענו בשב"א תחת הרי"ש
ובשבת רוענו בחולות. וכו"ל בשבלי הגבורים למרדכי סוף
ברכות.
לב תהלים כג, א.
לג משמעות דרכי משה שם בשם אור זרוע שם.
לד תהלים פה, ה.
לה ב"י שם בשם הר"ד אבודרהם שם בשם הרב אבן
עזרא קהלת ה, א. ובסידור הגומא זוננו. ובשוע"ק כאן
רפ"ט עה"ל: ובסידור כתב לומר דוקא זוננו בחולות
(אפילו בחול) שהוא לשון קשוח ולא שם התואר.
לו בברכות מט, א. שבת כה, א.
לז שבת שם.
לח רמב"ם הל' ברכות פ"ב הל' ה. טור ושוע"ק סי' ה.

יח ט"ז ס"ק ב. וראה גם ערך להם למרדכי"ש.
יט שם ט"ח, כ ברש"י ר"ה ובשבת ותוס' ר"ה מתחיל.
וכ"ה בגמ' מט, א. מור ושילע"ס סי' וכו"ה הנספח
בסידור.
כ (גירסת) הרי"ף שם. רמב"ם הל' ברכות פ"ב הל' ה. וראה
רש"י ותוס' שם. מור ושילע"ס שם.
כא ברייתא מזה, ב גמרא מט, א. תוס' שם. הרב רבינו יונה
שם ר"ה ובשבת. שילע"ס שם. והנספח בסידור: בונה
ברחמינו ירושלים (בנוסח המרדכי סוף ברכות בשם מר"ם.
רמ"א סי' ה. עשרת זקנים ס"ק א).
כב רא"ש בשם הרב רבינו יונה שם. מור ושילע"ס שם.
כג בב"י המורות ברכות פ"ג אות סד, ממשמעות הרמב"ם
ורש"י. ע"י ב"י ס"ק ג, דלא תקפיד אלא אם משנה
הנוסח בשבת.
כד שו"ע שם.
כה תוס' ורא"ש שם. וע"י לקמן סי' רפ"ט ס"ט. סי' תקפ"ד
סי' ה.
כו רבינו יונה שם. רשב"א שם ר"ה מתחיל.
כז ראה גם לקמן סי' רפ"ט ס"ח. סי' רצ"א. סי' תקפ"ד
סי' ה.
כח ירושלמי שבת פפ"ז הל' ג. הובא בתוס' ורבינו יונה
ורא"ש שם.

תקנה

הלכות ברכת המזון קפח

רחמים⁹⁷ ולא בברכת הארץ כמו על הנסים בחנוכה ופורים שהיא הודאה⁹⁸ ואם הזכיר בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולהזכיר בבונה ירושלים⁹⁹.

ואם חל יום טוב או חולו של מועד או ראש חודש כשבת אומרים תחלה רצה ואח"כ יעלה ויבא¹⁰⁰ מפני שהשבת תדיר¹⁰¹ ומקודש מהם¹⁰².

ואינו מוזכר של יום טוב או חולו של מועד או ראש חודש ברצה והחליצנו¹⁰³ ולא של שבת ביעלה ויבא¹⁰⁴ אף לדברי האומרים¹⁰⁵ שבתפלה מוזכר של שבת ביעלה ויבא לפי שבתפלה לא נסתיים עדיין ענין של שבת קודם יעלה ויבא שהרי עתיד לחתום בשל שבת אבל בברכת המזון כבר נסתיים ענין של שבת ברצה והחליצנו¹⁰⁶:

ז מעה ולא הזכיר של שבת ונזכר אחר שהחם ברכת בונה ירושלים קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן¹⁰⁷ שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת¹⁰⁸:

ח ואם מעה ולא הזכיר של יום טוב אומר¹⁰⁹ בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני¹¹⁰ הוה בא"י מקדש ישראל והומניג.

ומי שאינו יודע נוסח ברכה זו צריך לחזור לראש ברכת המזון כיון שאינו יודע לתקן מה שעוית אך אם יודע הפתיחה וההתימה אף שאינו יודע שאר הנוסח כראוי א"צ לחזור לראש בשביל זה כיון שהוא אומר עיקר הברכה שהוא להזכיר שבת או יום טוב בברכה¹¹¹ בשם ומלכות כפתחה וכשם לבד בהתימה¹¹².

ואם חל יום טוב בשבת כוללן יחד ואומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הוה בא"י מקדש השבת וישראל והומניג¹¹³:

ט וכל זה כשזוכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב¹¹⁴ שכיון שמוזכר קדושת היום מיד אחר סיום בונה ירושלים קודם שפתח בברכה שלאחריה הרי זה כאלו הזכיר קודם סיום ברוך בונה ירושלים שכל שלא פתח בברכה שלאחריה לא נקרא סיום ברכה לענין דברים שמחזירים אותו כמו שנתבאר בסימן ק"ד¹¹⁵ אלא שבתוך בונה ירושלים די בהזכרה לבדה בלא ברכה כיון שמוזכר בתוך הברכה מה שאין כן כשמוזכר אחר ההתימה צריך

לט תוס' שבת שם ה"ה בבונה.

מ תוס' שם ה"ה מוזכר.

מא ברכות מה ב בתבנים. בה"ג ברכות פ"ז (י, א). מ"א ס"ק ה. אלה רבה ס"ק ה.

מב תשובת דגאנים (אגודה' תשובות סי' שכ). רמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"ו. מור ושליע שם.

מג אגודה' שם. כל בו סי' כה. ב"י ה"ה וכתב הכל בו. לבוש ס"ה.

מד ראה הוריות יב, ב. ובהם פנ, א.

מה ממ"ג ענין בו הל' ברכת המזון. מור ושליע שם.

מו מור ושליע שם.

מז לקמן סי' תפו ושי"ג.

מח וז"ל ס"ק ו. ולקמן שם מביאר מעם נוסף לחלק ביניהם.

מט וז"ל לקמן סי' ברי"ה, אבל לקמן סי' כיום טוב "אשר נתן". וז"ל לקמן סי"א בחולו של מועד ובראש השנה.

וכ"ה בסדרו. וראה מ"מ וצנינים.

נ גמרא שם פנ, טז. איב. והזכרת שם ומלכות הוא עפ"י רבינו יונה שם ר"ה לאות. רשב"א שם ר"ה ברוך. מור ושליע פ"ו (וראה לקמן פ"ט). וכ"ה בסדרו (סדר בתמ"ז).

נא גמרא שם. מור ושליע שם. וכ"ה בסדרו. וראה מ"מ וצנינים על דיוקי הנוסח.

נב מור בשם הראב"ד. שליע שם.

נג ט"ז ס"ק ד. ועי' לעיל סי' נג ס"א וש"ג.

נד דברי המגרות ברכות פ"ז אות עב. אלה רבה ס"ק ו.

נה תוס' שם ר"ה ברוך. ורא"ש ברכות פ"ז סי' כג. טור ושורש ב"ה בסדרו.

נו גמרא שם. מור ושליע שם. וכ"ה בסדרו.

נז ס"ז. לקמן משיב הרוח ומורד הנשם. וש"ג. וראה לקמן ס"ח. שכאן אומרים כן גם בירבים שאין מחזירים אותו, מהמעם שיבואר לקמן שם.

הלכות ברכת המזון קפח

לחזקו כברכה בשם¹⁰ וגם במלכות מפני שאינה ברכה הסמוכה לחברתה שאינה קבועה וסמוכה לה לעולם אלא באקראי כשטענה¹¹.

אבל אם נזכר אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא אמר אלא תיבת ברוך בלבד¹² אין לו תקנה בהזכרה כאן שהיא שלא במקומה וצריך לחזור לראש ברכת המזון¹³ שג' ברכות של ברכת המזון חשובות כברכה אחת¹⁴.

ובכל מקום שטענה בהן מעות שמהזירים אותו¹⁵ חוזר לראש ברכת המזון אבל ברכה רביעית שהיא מדברי סופרים¹⁶ היא ברכה בפני עצמה ואם מעה בה מעות שמהזירים אותו אינו חוזר אלא לראשה¹⁷:

י וכל זה בשבת ויום טוב של שלש רגלים אבל בחולו של מועד¹⁸ וראש חודש¹⁹ וראש השנה²⁰ אם לא נזכר עך שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אינו חוזר מפני שברכת המזון בימים אלו היא רשות שאם רוצה אוכל פירות ויוצא בהם כדו שלא יתענה²¹ ובראש השנה יש מתוירי אפי' להתענות²² ואף שאין דבריהם עיקר²³ מ"מ יש לחוש לדבריהם שלא לבטלם ולספק ברכה לבטלה אם יהזור לראש²⁴.

משא"כ בשבתות וימים טובים של שלש רגלים שהוא חייב לאכול²⁵ פת שמברכין עליו ברכת המזון²⁶ שבשבת נאמר ע"ה וקראת לשבת עונג וביום טוב נאמר ע"ה ושמתח בהנך ואין עונג²⁷ ושמתח ע"ה בלא אכילת לחם (שקובעים עליו סעודה) שהלחם הוא עיקר הסעודה²⁸ שכל סעודה נקרא על שם הלחם²⁹ (ומינו לחמים שאין קובעין עליהם סעודה³⁰ צריך לאכול מהם כשעויר קביעות סעודה³¹) ואו הוא חייב לברך ברכת המזון כמ"ש בס' קס"ה³². ובמ"מ אם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב בראש חודש אומר ברוך אתה ה'

מ"ב. ס' תרל"ט סי' ע"ט. וראה הגדה של פסח עם לקוטי מעטים ומנהגים ד"ה מצה, אם החיוב הוא כן המורה.
עח ישע"י נה יג.
עז הברם מז. ד.
עז רעב"א שם.
עח רא"ש שם. מעדני יום טוב שם אות ו. לבוש שם וע"י לקמן סי' תקנ"ג בסוף ימיו שחזר בו ולא הצריך המועד. ושם סי' שחוב המעדות הוא ממקרא קודש ומעונג שנאמר בשבת. וראה גם לקמן סי' רכ"ב ס"א. ובס' ערך סי' ס"ה שחוב המעדות בשבת למורים גם מאכילת המן שנאמר בה לחם.
עט רא"ש שם. וכל' לקמן סי' ערך ס"ה. סי' תקנ"ג ס"ד.
פ ראה רש"י קולת י. יט. וראה הגדה מרובי שבת רמז שצנ בשם הרמ"א.
פא שגם בהם יוצאים חובת סעודת יומ"ט כולקמן סי' תעה מ"ב לקמן מצה עשירה, וש"נ.
פב ראה גם לעיל סי' קס"ה ק"א ס"ק ד. הגדה מהר"ל על הגלוני: שמתני ממנו בסוף ימיו שחזר בו ולא הצריך לאכול כשיעור קביעות סעודה שהרי גם בברכת מעין ג' יש בה הזכרה של עדושת היום. וע"י פס"ד צמח צדק שגו ג, דאין בה ספק שבמעדות שחרית מתיב לאכול פת ולא סני במינו מנוחה. וראה לק"ש הבי"א ע' 85 בהערה. דרכי החיים (אכילת חובת ח"נ סי' ק"א). סי' הק"ן ע' 36. מהשבת חיים ע' פודה. מ"מ ציונים. קיצור הלכות שבת לסי' ערך (מילואים ע' ע).
פג סעף ח ע"ג.

נח רשב"א שם ד"ה ברוך שנתן.
נט תוס' שם ד"ה ברוך. רא"ש שם סי' כג. וראה גם לעיל סי' מז ס"ה ע"ג.
ס וכל' בסדרו. וכל' לעיל סי' קד ס"ו (בשהתחיל אתה קודש) ולקמן סי' תקנ"ג ס"א (לאחר שהתחיל ברכה רביעית). וראה תהלה ליהו ס"ק ד. מ"מ יענינים.
סא דה"י שם רע"ג ד"ה ודוד. והמ"מ הל' ברכות פ"ב ה"ב. ורא"ש שם סי' כג. מור ושוע"ע שם.
סב רא"ש שם. מ"א ס"ק ח. וראה ערוך לעיל סי' קד ס"ד. וע"י לעיל סי' קנ"ג ס"א. לקמן סי' קנ"ג ס"ג.
סג ענין אלו דלעיל סי' קפו ס"ד.
סד כולקמן סי' קנ"ג.
סה ח"א שם.
סו רעב"א שם הל' ג. מ"מ עשין כו הל' ברכת המזון. כל בו סי' כה. שוע"ע ס"ג.
סז נהדא שם ממ. ב. מור ושוע"ע שם.
סח מ"א ס"ק ג. ובסדרו: וכן ב"ה ביום, אבל בליל ר"ה המור. וראה שער הבבלי פ"ד ס"א. דין ויום הכפרים והבאר לקמן ס"א.
סט תוס' שם ד"ה אר. רבינו יונה שם ד"ה ברכת. רשב"א שם ד"ה תהלה. רא"ש שם סי' כג. מור ושוע"ע שם.
ע ע"י בסוד ב"י סי' תמנ"ז.
עא שוע"ע שם. וכל' לקמן סי' מ"א ע"ג.
עב ח"א שם. וראה גם לקמן שם ס"ו.
עד גמרא שם.
עז תוס' ורשב"א ורא"ש שם. לבוש ס"ו. מ"א ס"ק מז. וראה גם לקמן סי' ערך ס"ה. סי' רצא ס"א. סי' תעה

אלהינו מלך העולם¹⁹ שנתן ראשי הדרשים לעמו ישראל לזכרון²⁰ וספק הוא אם הוא חותם בא"י מקדש ישראל וראשי הדרשים אם לאו²¹ וספק ברכה להקל²² ולא יחתום²³ ואפילו בלילה שבתפלה אינו חוזר אם לא אמר יעלה ויבא בעבודה אע"פ שנוכר קודם שהתחיל ברכה שלאחריו²⁴ בברכת המזון צריך לומר בא"י אמ"ה שנתן וכו'²⁵ לפי שבתפלה כיון שאף שלא נזכר עד שהתחיל מודים לא הצריכהו לחזור לעבודה להזכיר של ראש חודש במקום שתקנו חכמים לפי שאין מקדשין החדש בלילה²⁶ אין לו להזכיר ג"כ בין עבודה למודים משום הפסק בתפלה אבל בברכת המזון אחר שחתם בונה ירושלים נסתיימה ברכת המזון של תורה ואין לחוש להפסק אם יברך אשר נתן כו' קודם שיתחיל הטוב והמטיב²⁷ ואף שאין מחזירים אותו משום הוכרת ראש חודש בלילה מ"מ זו אינה חורה אלא הוספת ברכה שתקנו להוסיף במקום שאין לחוש בה להפסק²⁸:

יא וכן בחולו של מועד²⁹ אומר בא"י אמ"ה אשר נתן מועדים³⁰ לעמו ישראל לששון ולשמחה את חג פלוני הזה ואינו חותם³¹.

ובראש השנה אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הוכרזו הזה³² ואינו חותם ואינו אומר לששון ולשמחה³³.

וחולה שאכל כיום הכיפורים אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים קדושים לעמו ישראל את יום הכיפורים הזה ואינו חותם ואם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אינו חוזר שהרי אין ברכת המזון חובה לו מחמת קדושת היום אלא מחמת הליל³⁴.

ויש אומרים³⁵ שבראש השנה ויום הכפורים חותם כמו בשבת ויום טוב בראש השנה אומר בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון ולא מלך על כל הארץ ולא יאמר וברך אמת וקיים לעד קודם החתימה כמו שאומר בהפסוקה ובקידוש³⁶ שהרי ברכה זו אינה חובה משום קדושת היום אלא במקום הוכרה בעלמא שביעלה ויבא³⁷ וביום הכפורים אומר בא"י מקדש ישראל ויום הכפורים³⁸.

(ואף על פי שאין ברכת המזון חובה להם אין זה מונע החתימה כמו שאינו מונע הפתיחה מטעם שנתבאר³⁹ ולא מנעו החתימה בראש חודש אלא מפני שכיון שאין בו קדישה

צג טור רבוש ס"דח.
צד שוריע ס"ג, וכו' בסידור.
צה כמו בתפלת המוסף, שבהולו של מועד אומרים מתקדים לשמחה כו' לששון (ולא יום טוב), וראה אליה וזמא ורבב ס"ק ד.
צו מנעמס שיתבאר לקמן במוסר.
צז ובסידור: לזכרון את יום הזכרון הזה.
צח ת"א ס"ק ג, באר היטב ס"ק ג בשם בני חיי, וראה גם לקמן ס"י תקנב ס"ו וש"נ.
צט מ"א ש"ס. אליה רבה ס"ק ה, די אהרן בהגות המור, ק משמעות שולת מדר"ל ס"י קנב, כנסת הגדולה הגות המור, אליה וזמא ס"ק ג, נדר שלום ס"ק ד, וכו' בסידור.
קא כדלקמן ס"י תקנב ס"א וש"נ.
קב מ"א ש"ס.
קג כנסת הגדולה ואליה וזמא ונדר שלום ש"ס.
קד לעיל ס"י.

פד בשם ומלכות, רוקח ס"י שלט, שבלי הלקט ס"י קפב, אגודה ברכות פ"ו ס"י קעה, לבוש ס"י, אליה וזמא ס"ק יא ואליה רבה ס"ק י בשם הרבה פוסקים, ובמאמר מרדכי ס"ק ג – גם בדעת המור וש"ע שם.
פה מנאד ש"ס, מור וש"ע שם.
פו וגמרא ש"ס, והמקם יתבאר לקמן ס"א במוסר, ושם יתבאר גם שיש פוסקים לחתום אף בראש חודש.
פז הגהות מיימוניות הל' ברכות פ"ב אות ז בשם ראב"ה, מ"א ס"ק ד.
פח ור"ף ש"ס, הגה"ש הל' ברכות פ"ב הל"ג, מור וש"ע ש"ס, וכו' בסידור.
פט וכן בהרב"ה שבתנון הרעת, כדלעיל ס"י קיד ס"ז ולקמן ס"י רעד ס"ו וש"נ.
צ רשב"א ברכות כמ, א ר"ה כתב רבינו אלחנן, מרדכי ברכות רמז קנו בשם רבינו יוסף, טור וש"ע ש"ס.
צא ברכות ל, ב, וראה גם לעיל ס"י קח ס"ד.
צב תוס' ברכות ל, ב ר"ה מחתבא, רשב"א אררות חיים הל' תפלה ס"י קג, פ"ו ס"י קד ס"ק ב.

הלכות ברכת המזון קפח

לאסור עשיית מלאכה וכן שאר מצות הנהגות בכל מקראי קדש^{קפא} אינן נוהגות בו אלא קרבן מוסף בלבד^{קפב} יש לומר שאין לחתום בו מקדש ישראל וראשי חדשים אלא בתפלת מוסף בלבד אבל בברכת המזון די בהוכרתו לבר כמו בשאר תפלות משא"כ בראש השנה ויום הכיפורים שהם מקראי קדש^{קפג} ובכל התפלות הותמין בהן מקדש חותם גם כן בברכת המזון.

ואצ"ל בסעודה ג' או ד' של שבת^{קפד} שהותם אף על פי שאין חובה לאכול פת כמו שיתבאר.

ולענין הלכה אף על פי שספק ברכות להקל הסומך על סברא אחרונה וחותר לא הפסיד שאף בראש חודש יש אומרים^{קפה} לחתום ואין אומרים ספק ברכות להקל לפי שמן הסתם אין לשנותה מבשבת ויום טוב.

ובראש השנה י"ל שהכל מורים שאין לשנותה משאר יום טוב שלא חלקו חכמים בברכה אחת לומר פעם כולה ופעם מקצתה שממעם זה פותחת ברכת הקידוש בברוך אע"פ שהיא סמוכה לברכת היין^{קפז} לפי שלפעמים אצ"ל לברך על היין כגון שיושב בסעודה מבעוד יום^{קצא} לכך הצריכו לעולם לפתוח הקידוש בברכה^{קצב} שלא לחלק בברכה אחת אבל בראש חודש אינו מברך אותה ברכה שמברך בשבת ויום טוב שהרי פותח אשר נתן ראשי חדשים כו'^{קצג} משא"כ בראש השנה שפותח אשר נתן ימים טובים וכו' כבשאר יום טוב ושאר הנוסח אינו מעכב כלל כמו שנתבאר למעלה בסעיף [ח'] ואצ"ל בסעודה ג' או ד' של שבת ויום טוב שפותח באותו נוסח ממש שבסעודות ראשונות).

ויש אומרים^{קצד} שהולה ביום הכיפורים אינו מוכר כלל של יום כיפור בברכת המזון אפילו לכתחלה כמו שיתבאר בס' תרו"ח^{קצה} ויש לחוש לדבריהם שלא לנכנס לספק ברכה לבטלה ולא יברך כלל ברכת אשר נתן כו' אם שכח לומר יעלה ויבא:

יב בראש חודש וחולו של מועד אם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב שאינו חוזר אין נוהגין לומר יעלה ויבא בתוך הרחמן כמו שנוהגין כעל הנסים^{קצו} לפי שביעלה ויבא יש בו הוכרות שמות ולא רצו לאמרום שלא לצורך^{קצז} אע"פ שאין איסור בדבר שהרי אומרים כל היום תחינות ובקשות שיש בהן הוכרות שמות^{קצח} ולא אסרו אלא להזכיר השם לבטלה או בברכה שאינה צריכה^{קצט}:

יג ראש חודש שחל בשבת ולא הזכיר לא של שבת ולא של ראש חודש ונזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב כולל ראש חודש עם שבת ואומר שנתן שבתות למנוחה

קפח שנתבאר לקמן סי' רנב סי"א. סי' תקנ"ב סי' אר"ה. קפז שמשמעם זה צריך להזכיר קדושת היום בברכת המזון, כדלעיל סי' י"ג.

קצא בנידבר כפי א"ג וכו' בנוסח התפלה. קצב נדר שלום ס"ק מ. ובפירושו: אפי' בסעודה שלישיית אם הוא קדם שקיעת החמה. וראה ב"י השלחן ס"י מו ס"ק מ.

קצג כד"ג ה"ל קדושת הברכה. רא"ש ברכות פ"ז סי' כג, כשם הרי"ד. הובא במורה וראה נדר שלום ס"ק ד.

קצד חקרי הלכות ה"ח כ"א, א. קי ראה לעיל ושי"ב.

קיא כדלקמן סי' רנא סי"א.

קיב לבוש סי' רנא סי' ברו"ח. ושעם זה הוא גם נבי הברכה, כדלעיל סי' מו סי' ושי"ג. וראה שם עוד מעט בזה לכמה פוסקים.

קיג וכן בחולו של מועד שפותח אשר נתן מועדים, וכו'.

קיד שב"י הלשק סי' ש"ב כשם רבנו אבנרודו כ"ק, הובא במ"א סי' תרה ס"ק י. ט"ז סוף סי' תרי"ח ס"ק י.

קטו שם סי' פסל לומר יעלה ויבא ולא הזכיר ברכה זו כששכח כו'. ומסביר לא נזכר יוד"כ"א אף ביעלה ויבא. וע"י שנה"כ פל"י סי' פ"ג. פסקי הטרוד אורח קפת.

קטז כדלעיל סי' קפו סי' ושי"ג.

קז ורמ"א סי' י.

קח ע"י ח"א ס"ק יא.

קט כדלקמן סי' רנ"ו ס"ג.

תקלב

הלכות ברכת המזון קפח

וראשי חדשים לזכור^{קפז} וחותם בא"י מקדש השבת וישראל וראשי חדשים שהרי אף בראש חודש לכד ספק אם חותם אלא שספק ברכה להקל אבל כאן שמברך בשביל השבת כולל עמו גם ראש חודש^{קפס} אבל אם לא שכה אלא של שבת לכד אומר ברוך שנתן שבתות כו' ואינו כולל של ראש חודש^{קפס}:

יד אם הזכיר של שבת ולא הזכיר של ראש חודש ולא נזכר עד אחר שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אינו חוזר לראש שאף שחייב לאכול פת אין חיוב זה אלא משום שבת אבל בראש חודש אין חיוב הזכרה לעולם שיתחייב לברך ברכת המזון ולהזכיר^{קפז} והרי זה דומה למפטר בנביא בראש חודש שהל להיות בשבת שאין מזכיר של ראש חודש הואיל ואין המפטר בראש חודש לעולם^{קפז}.

ואם הזכיר של ראש חודש ולא של שבת כשהחזר לראש ברכת המזון צריך להזכיר גם של ראש חודש לכתחלה שבכל ברכת המזון צריך להזכיר של ראש חודש אף שאינו מברך בשביל ראש חודש^{קפס}.

אבל בשבת חנוכה אם הזכיר של חנוכה ולא הזכיר של שבת וחזר לראש א"צ להזכיר של חנוכה מפני שהזכרת חנוכה אינה חובה כלל בברכת המזון^{קפז} כמו שיתבאר בס' תרפ"ב^{קפז}:

מז סעודה שלישית בשבת דינה כראש חודש שאינו חוזר אם התחיל ברכת הטוב והמטיב^{קפז} לפי שיש אומרים שסעודה ג' א"צ פת^{קפז} ואף שאין דבריהם עיקר מ"מ יש לחוש לדבריהם שלא לבגוס לספק ברכה לבטלה^{קפז} ובסעודה ג' כיום טוב לדברי הכל אינו חוזר שהרי אינה אלא רשות^{קפז} ומ"מ אם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אפילו בסעודה רביעית בשבת ויום טוב אומר ברוך שנתן שבתות כו' או שנתן ימים טובים כו' כמו שאומר בראש חודש^{קפז} אע"פ שא"צ פת כלל באותו יום וכל סעודותיו אפילו הראשונה אין לה עליו יותר מסעודה הרביעית של שבת:

מזן שלשה שבאלו בשבתות ויו"ט וזימנו ושכחו להזכיר מעין המאורע והם צריכים לחזור לראש ברכת המזון יברכו כל אחד לעצמו כי מידי זימון כבר יצאו^{קפז}:

יז היה אוכל בשבת ונמשכה סעודתו^{קפז} עד שהשיבה אפילו כמה פעמים בלילה^{קפז} מזכיר של שבת בברכת המזון לפי שהכל הולך אחר התחלת הסעודה שאז חל עליו חיוב הזכרה מעין המאורע ולא נפקע ממנו חיוב זה ביציאת היום.

קפז ס' זה בשע"ר לא הגיע לדינו, וראה שבת כ', א.
קפס ב"י ס' קפז ד"ה ובתנובה. לעיל שם ס"ה. לקמן ס"ו.
קפח טור בשם אחי רבינו יחיאל ושו"ע ס"ה. וז"ה בסדרו.
קפט ע"י לקמן ט"ו וצא ס"ג.
קל ב"ח ד"ה וכתב. ס"ז ס"ק ג. מ"א ס"ק ז.
קלא ז"א ס"ק ז.
קלב מ"א שם ס"ק ז. משמעותות התוס' בגמ', ב. ד"ה א. וראה לעיל ס"א שבסעודה ג' או ד' של שבת ויו"ט חותם בשם (ולא בראש חודש).
קלג כל בו כ"ה. ארחות חיים הל' ברכת המזון ס' ג. שו"ע ס"ט.
קלד שו"ע מהר"ל ס' ג. (ואת ה). שו"ע ס"ו.
קלה שו"ע ז"א ס' קלב (היכה בלילה). מ"א ס"ק יח (לא רק שעה ורביעית).

קכ תוס' ברכות מג', א ד"ה ברוך, והא"ש שם. וטור שו"ע שם. וז"ה בסידור.
קכא דברי המדות שם אות עג. ז"א ס"ק יד (וזה שהשקה באבן העזר חסי' דח ס"ה, שלא לכלול על הספק שם תוספת בברכה מעין ג'). ע"י שם בשו"ע ס"ק יח, שברע"ב יבול לכלול (וכ"ה בסדר ביה"ט פ"א ס"ב), וא"כ מובן דלא קשה מדיד.
קכב ז"א ס"ק יג תוספתות הטור. וכן הגיה באר הגולה בשו"ע שם.
קכג מרדכי ברכות רמז קעו בשם רבינו יוסף. טור ושו"ע שם.
קכד הגהת מרדכי שבת רמז תנו (פרק במה מדליקין) בשם ר"ת. מ"א ס"ק יב. וברלקמן ס' רפ"ו.
קכה ז"א ס"ק ג.
קכו מ"א שם.

תקלג הלכות ברכת המזון קפח

וה"ה לראש חודש הנוכה ופורים¹⁷² ויש אומרים¹⁷³ שבראש חודש הנוכה ופורים הואיל ואין בהם תוספת מחול על הקדש אינו מזכיר מעין המאורע אחר שיצא היום ואין נוהגין כן¹⁷⁴.

ומ"מ אם נמשכה סעודתו בערב שבת¹⁷⁵ או בערב ראש חודש¹⁷⁶ תוך הלילה צריך להזכיר של שבת או של ראש חודש אם אכל כזית¹⁷⁷ משהשיכה אע"פ שבתחלת הסעודה היה פמור מלהזכיר לפי שמ"מ חל עליו חיוב ההזכרה באכילת כזית משהשיכה וה"ה להנוכה ופורים¹⁷⁸.

ויש אומרים¹⁷⁹ שאפילו לא אכל כזית משהשיכה צריך להזכיר בין שבשעה שמכרך כבר קדש היום של שבת או יום טוב או ראש חודש הנוכה ופורים.

וכן אם נמשכה סעודתו בשבת או ראש חודש הנוכה ופורים עד הלילה אע"פ שגמרה מבעוד יום אלא שמכרך בלילה אינו מזכיר מעין המאורע (של אותו היום) כיון שכבר פנה היום¹⁸⁰ ונוהגין כסברא הראשונה¹⁸¹.

והוא שלא התפלל ערבית¹⁸² אע"פ שהציבור התפללו כבר¹⁸³ אבל אם התפלל ערבית אפילו מבעוד יום¹⁸⁴ באמצע סעודתו שוב אינו מזכיר מעין המאורע של אותו היום אפילו מברך ג"כ מבעוד יום¹⁸⁵ ואצ"ל מי שנמשכה סעודתו למוצאי שבת והתפלל ערבית שאינו מזכיר עוד של שבת בברכת המזון ואע"פ שלסברא ראשונה שהכל הולך אחר התחלת סעודה היה ראוי להזכיר גם אחר תפלת ערבית מ"מ יהא נראה שדבריו סותרים זה את זה שתחלה התפלל תפלת יום שלאחריו ואח"כ מזכיר יום העבר¹⁸⁶.

(מ"מ אם לא התפלל ערבית ומוצאי שבת הוא ראש חודש מזכיר של שבת וגם של ראש חודש אם אכל כזית משהשיכה ואין כאן סתירה כיון שזוכיר של שבת תחלה ואח"כ של ראש חודש¹⁸⁷ ואע"פ שאי אפשר לומר שמקבל עליו ראש חודש עכשיו כשמוזכרו אחר שהזכיר כבר שבת שהרי מקובל ועומד היא מששקעה החמה וגם אם היה מקבל עכשיו לא חל עליו חיוב ההזכרה עכשיו אלא כשאכל כבר קודם שהזכיר של שבת אין לחוש לכל זה שאף שהל עליו ראש חודש שבת אפילו כמה שעות בלילה שכבר הלך והלך לו יום בכל מוצאי שבת ומוצאי ראש חודש אפילו כמה שעות בלילה שכבר הלך והלך לו יום שמוזכר הואיל והתחלת הסעודה היתה בו ואע"פ שנראה לכל העולם שהוא לילה אין זו

קמג תוספתא שם, לפירוש תשובות הרא"ש כלל כב ס"ז.

מסקנת הרא"ש פסחים שם. מור ורע"ע ס"ז רעא ס"ז.

ט"ז ס"ק ז. אלה רבה ס"ק ב.

קמד תשובות הרא"ש שם. מור ורע"ע הב' כ"ט ע"ב ס"ז.

הרצה ס"ג.

קמה דין בענין הא' – רמ"א ס"ז רעא ס"ז ודין בענין הב' –

ש"ע ס"ז. רמ"א ס"ז רצה ס"ג. והיינו לזכר

הזכרה בתחלה, אבל לענין חזרה כששכח כתב בסידור

הדיינו רק אם הוא קודם שקיעת החמה.

קמו ש"ת נוהרי"ד שם (לענין שבת). מנחת משה ס"ז

תתרא במשם דור"א מורנא (לענין פורים).

קמז מ"א ס"ז תש. ויראה גם לעיל ס"ז ס"ח.

קמח ד"א ס"ק ז. ויראה גם לעיל ס"ז י"ח ס"ח.

קמט רמ"א עק"ז לעיל שם ס"ח.

קנ ד"א שם.

קנא ט"ז שם. עמ"ת וקני"ס ס"ק ג.

קלו הנהגת מיטמונות הל' מגילה פ"ב ה"ד אות א בשם

מור"ם ברוטנברג. אריות חיים הל' פורים סוף ס"ז

לה במשם ה"ה מקובל. ש"ע שם. ריעה הא' כ"ט ע"ב ס"ז

תת"ה ס"ג.

קלז תשובות דמ"א שם (ש"ש נוהגין כן). ש"ה שער

הקדושה הל' ברכת המזון (פב, ב) ה"ה ד"ה אמר

לי מורי מר"ש ו"ל מלובלין. עולת שבת ס"ק ה. הובאו

כמ"א ס"ק יד.

קלח תשובות רמ"א שם. רמ"א ס"ז תרצה ס"ג. מ"א ס"ק

יד.

קלט תוספתא ברכות פ"ה ה"ד, לפירוש הא' ברא"ש

פסחים פ"י ס"ג. מ"א ס"ז רעא ס"ק נו. וז"ה לקמן

שם ס"ג.

קמ ד"א ס"ז ת. ה' ת"ש ס"ק א.

קמא שיעור חיוב ברכת המזון, בדלעיל ס"ז קפד ס"ב.

קמב משמעות מ"א ס"ק י"ח וס"ז ת"ש ס"ק א.

תקלד

הלכות ברכת המזון קפח-קפט

סתירה כל שהוא לא עשה כבר דבר הסותר לזה וה"ה במוצאי שבת לראש חודש כשמוכיר של שבת לא עשה עדיין דבר הסותר לזה ואח"כ כשמוכיר של ראש חודש האמת הוא שהוא מוכיר).

יש אומרים^{קכ} שאעפ"כ זו סתירה היא ולכן מוכיר של ראש חודש שהיא חובה לדברי הכל ולא של שבת שהיא מחלוקת אבל במוצאי שבת של חנוכה ופורים מוכיר של שבת ולא של חנוכה ופורים לפי שכל יום שאין בו קרבן מוסף אין הוכרתו חובה בברכת המזון כמ"ש סי' תרפ"ב (עין לעיל סי'נד^{קכ}) ותרצ"ה והעיקר כסברא הראשונה^{קכ}.

ואם משחשיבה לא אבל כוית פת לדברי הכל מוכיר שבת לבד^{קכ} כל שלא התפלל ערבית. ואם הברלי על שולחנו דינו כהתפלל ערבית ושוב אינו מוכיר של שבת בברכת המזון ואם אמר המכדיל בין קודש להול בלבד בלא כוס כמ"ש בסו' רצ"ט^{קכ} יש להסתפק (ולפי מ"ש כאן אין כאן ספק דלא גרע מהוכרת ראש חודש) אם דינו כהתפלל ערבית^{קכ} ולפיכך שב ואל תעשה ערף שהרי יש אומרים שלעולם אינו מוכיר של שבת אחר שיצא היום:

קפמ נוסח ברכה רביעית ודיניה וכו' ה' סעיפים:

א ברכה רביעית פותחת בברוך^א שאינה כסמוכה להכרתה^ב לפי שאינה מכלל ברכת המזון אלא אח"כ ניתוספה^ב כשנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ברכת הטוב והמטיב הטוב שלא הסיריו והמטיב שניתנו לקבורה^ד וקבעוה בברכת המזון שכולה הודאה^ה וסמכוה אצל בונה ירושלים לפי שכשנחרבה ביתר נגרעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא בן דוד.

וצריך לומר בה ג' מלכויות אחת שלה ושתיים כשביל ברכת הארץ וכוונה ירושלים שלא הזכיר בהן מלכות ואע"פ שהן סמוכות לברכת הון שיש בה מלכות מ"מ כיון שהזכיר מלכות בית דוד בבונה ירושלים אין דרך ארץ שלא יזכיר ג"כ מלכות שמים בה אלא שלא רצו להזכיר מלכות שמים אצל מלכות בית דוד^ו לכך תקנו להזכיר כנגדה מלכות בהטוב והמטיב ואגב שתקינו מלכות כנגד בונה ירושלים תיקנו גם כן כנגד ברכת הארץ^ז ואלו הן ג' מלכות מלך העולם אבינו מלכנו המלך המטיב^ח.

ובמדדשי אמרו שצריך לומר בה ג' המטות וג' גמולות ואלו הן ג' המטות הטוב א' והמטיב

קכג שלי"ה שם בשם נדה"ש מלוכלך. ח"א ס"ק ית. סי' תיט. א"ה רבה שם.

קכד ברובם ראשון נשתבש כאן ציון המעופים (ס"ד שברפוסים שלטו נמנן; יב, וגם כאן נמנן; ס"ב). וראה לעיל שם תש"ג.

קכז ראה ס' השמות תש"ד ע' 40, ואג"ק ח"ד ע' נג, דחינו אפילו בסמכות יו"ט שהל מניח שבת, כשפורס מפה ומקדש, ואמרים תחלה רצה (לשבת שהתחיל זה עתה) ואח"כ יעלה ויבא (ליו"ט שכבר חלף).

קכח ע"י סי' וטא בהגיה סי' יב, ובמ"א ס"ק טו, ובסי' תיט.

קכו סעיף טו.

קכז ח"א סוף סי' רטג.

סימן קפט

- א ברכות נו, ב.
- ב ע' לעיל סי' מז ס"ה וש"נ.
- ג רש"י שם ר"ה המובן תוס' שם ר"ה המובן. מור. מ"ז ס"ק א.
- ד ברכות נו, ב.
- ה ר"ש ברכות פ"ז סי' כב.
- ו רא"ש שם בשם הירושלמי.
- ז כדלעיל סי' קפח ס"ג וש"נ.
- ח נדה"א ט"ז סוף טז, א. מור. מ"ז שם.
- ט רש"י שם ר"ה שתי וד"ה לבד מדרה. רבינו יונה שם ר"ה ר"ב פפא. מור וש"ע ס"א.
- י הובא ברבינו יונה ובמ"א שם. שבלי הלקס סוף סי' קנז בשם רבינו שמואל שמואל במרש.